

Kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma sekä toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu Sipoon varhaiskasvatuksessa

Sisällys

1.	Johdanto.....	3
2.	Käsitteitä	3
2.1.	Kiusaaminen.....	3
2.2.	Tasa-arvo	5
2.3.	Yhdenvertaisuus.....	5
2.4.	Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma.....	6
3.	Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen.....	7
4.	Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun mukainen vuorovaikutus ja ohjaus	8
4.1.	Kieli ja vuorovaikutus	8
4.2.	Lasten huomioiminen ja auttaminen	9
4.3.	Monipuolinen leikki ja liikkuminen	10
4.4.	Monikulttuurisuus	11
4.5.	Materiaalit, tilat ja lelut sekä esteettömyys	12
4.6.	Katsomuskasvatus	14
5.	Ennaltaehkäisy ja puuttuminen.....	14
5.1.	Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttuminen.....	15
5.2.	Syrjinnän ja häirinnän ennaltaehkäisy ja puuttuminen.....	16
5.3.	Osallisuus ja inklusion merkitys.....	18
5.4.	Tunne- ja turvataitojen vahvistaminen	19
5.5.	Pedagogiset materiaalit henkilöstölle.....	20
5.5.1.	Huomaa Hyvä	24
5.5.2.	Ihmeelliset Vuodet	24
5.5.3.	MiniVerso	24
5.5.4.	Piki.....	25
5.5.5.	Pisarapuuttuminen.....	25
6.	Yhteistyö huoltajien kanssa.....	25
7.	Toimintaohjeet työpaikalle	26
8.	Yksikkökohtaisen toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laadinta.....	27
9.	Yksikkökohtaisen kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen laadinta.....	29

1. Johdanto

Toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua määrittelee kaksi eri lakia: Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) (myöhemmin tasa-arvolaki) ja Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Tähän asiakirjaan on sisällytetty sekä toiminnallista tasa-arvosuunnittelua ja toiminnallista yhdenvertaisuussuunnittelua koskevat näkökulmat.

Toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun velvoite astui voimaan 1.6.2023. Velvoite koskee varhaiskasvatustilain mukaisesti varhaiskasvatuksen järjestäjien ja yksityisten palveluntuottajien järjestämää varhaiskasvatusta sekä varhaiskasvatuksen yhteydessä järjestettävää esiopetusta. Perhepäivähoidossa ja avoimessa varhaiskasvatuksessa noudatetaan tätä yhteistä asiakirjaa, jossa linjataan varhaiskasvatuksen yleiset periaatteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Tämä asiakirja on syntynyt yhteisen pohdinnan ja keskustelun tuloksena, ja sen laadinnassa on hyödynnetty [Opetushallituksen tukimateriaaleja](#), Sipoon varhaiskasvatussuunnitelmaa sekä [Tasa-arvoinen varhaiskasvatus-sivuston aineistoa](#).

Kuntakohtaisen suunnitelman laadintaa on toteutettu eri toimijoita osallistaen. Suunnitelman eri aiheita on käsitelty hallinnon, päiväkodin johtajien sekä varhaiskasvatuksen erityisopettajien yhteisissä pedagogisissa foorumeissa, joiden pohjalta on kirjattu kunnan yhteisiä toimintatapoja ja linjauksia. Myös yksityisiä toimijoita on kuultu suunnitelman laadinnan aikana. Henkilöstöllä on ollut mahdollisuus vaikuttaa suunnitelman sisältöön kommentointikierrosten muodossa.

Suunnitelman laadinnassa on tehty yhteistyötä kirjastopalveluiden kanssa esimerkiksi lastenkirjallisuuden teemojen osalta.

2. Käsitteitä

2.1. Kiusaaminen

Kiusaamisen määrittely ei ole yksiselitteistä, ja varhaiskasvatuksessa on tärkeää erottaa toisistaan kiusaaminen, tavanomaiset ristiriidat ja yksittäiset konfliktit. Lasten väliset erimielisyydet ovat luonteva osa vuorovaikutustaitojen kehittymistä, eikä jokainen riitatilanne ole kiusaamista. Jos epäasiallinen käyttäytyminen kuitenkin toistuu tai jatkuu pidempään, se voi muodostua kiusaamiseksi. Siksi myös pieniin tilanteisiin tulee puuttua ajoissa.

Kiusaamiselle tyypillisiä piirteitä ovat toistuvuus, tahallisuus ja vallan epätasapaino. Kiusaamistilanteessa toisella osapuolella on enemmän valtaa tai sosiaalista asemaa, mikä vaikeuttaa kiusatun mahdollisuuksia puolustaa itseään. Ristiriita- ja konfliktitilanteissa osapuolet ovat sen sijaan tasavertaisempia ja kykenevät tuomaan omat näkemyksensä esille.

Kiusaamisen arvioinnissa keskeistä on huomioida lapsen oma kokemus. Lapsen ikä ja kehitysvaihe vaikuttavat siihen, miten hän ymmärtää tilanteen ja pystyy kuvaamaan sitä. Pienten lasten kohdalla voi olla haastavaa arvioida, missä määrin lapsi tiedostaa toimintansa vaikutukset toisiin. Toistuvan kiusaamisen kohteeksi joutunut lapsi voi lisäksi kokea kiusaamista usealla eri tavalla samanaikaisesti.

Kiusaaminen voi ilmetä monin tavoin ja sitä voidaan jaotella fyysiseen, sanalliseen ja psyykkiseen kiusaamiseen.

(Kuva luotu tekoälyllä)

- **Fyysinen kiusaaminen** tarkoittaa toiseen lapseen kohdistuvaa kehollista tai toiminnallista vahingoittamista.
 - Lyöminen, töniminen tai potkiminen
 - Toisen estäminen tai tahallinen kampittaminen
 - Nipistäminen tai fyysinen koskettaminen vasten tahtoa
 - Tavaroiden tai vaatteiden vahingoittaminen
 - Leikkien tahallinen rikkominen tai sotkeminen
 - Kivien, hiekan tai esineiden heittäminen toista kohti
- **Sanallinen kiusaaminen** ilmenee puheena tai ilmaisuna, joka loukkaa, vähättelee tai nolaa toista lasta.
 - Toisen haukkuminen tai nimillä kutsuminen
 - Toistuva hännäminen tai pilkkaaminen
 - Lällättely tai toisen kustannuksella naureskelu
 - Ulkonäön, vaatteiden tai ominaisuuksien kommentointi
 - Selän takana puhuminen tai juoruilu

- **Psyykinen kiusaaminen** on usein hienovaraista ja voi olla vaikeasti havaittavaa, mutta se vaikuttaa voimakkaasti lapsen kokemukseen turvallisuudesta.
 - Uhkaava tai pelkoa herättävä käytös
 - Toisen manipulointi tai kiristäminen
 - Ilmeily, elehtiminen tai halveksuva katsekontakti
 - Toisen sulkeminen leikin tai ryhmän ulkopuolelle
 - Leikin sääntöjen tahallinen muuttaminen toista vahingoittavalla tavalla
 - Puhumatta jättäminen tai toisen sivuuttaminen

Varhaiskasvatuksessa kiusaamisen ehkäisy perustuu siihen, että aikuinen tunnistaa nämä ilmenemismuodot ajoissa ja toimii johdonmukaisesti lapsen turvallisuuden ja hyvinvoinnin turvaamiseksi.

2.2. Tasa-arvo

Lain mukaan tasa-arvolla tarkoitetaan kaikkien sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Suomessa tasa-arvolaille ehkäistään sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää ja edistetään sukupuolten tasa-arvoa. Tässä suunnitelmassa puhutaan tasa-arvosta, kun viitataan sukupuolten tasa-arvoon. Varhaiskasvatuksessa tasa-arvo tarkoittaa sitä, että kiinnitämme huomiota siihen, että sukupuoli ei aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan varhaiskasvatuksen arjessa.

Tasa-arvolain mukaan varhaiskasvatuksessa tulee tehdä toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma vähintään kolmen vuoden välein. Toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma on eri asia, kuin esimerkiksi henkilöstöpoliittinen suunnitelma, jossa tarkastellaan henkilöstön tasa-arvoa. Toiminnallisessa tasa-arvosuunnitelmassa tarkastellaan ja kehitetään varhaiskasvatuksen toimintaa.

Toiminnallisessa tasa-arvosuunnitelmassa kiinnitetään erityisesti huomiota vuorovaikutukseen, ohjaukseen, lasten osallisuuteen, materiaaleihin, huoltajien kohtaamiseen sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

2.3. Yhdenvertaisuus

Lain mukaan yhdenvertaisuudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta riippumatta heidän iästään, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta tai vakaumuksesta, mielipiteestä, vammasta, terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Suomessa yhdenvertaisuuslaissa edistetään yhdenvertaisuutta ja ehkäistään syrjintää perustuen näihin ihmisen ominaisuuksiin. Sekä tasa-arvo että yhdenvertaisuus ovat perusoikeuksia ja tarkoittavat samaa asiaa: syrjimättömyyttä ja tasavertaisia mahdollisuuksia ihmisen eri ominaisuuksista huolimatta.

Varhaiskasvatuksessa yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että kiinnitämme huomiota siihen, että

ihmisten eri ominaisuudet, kuten ihonväri, uskonto tai terveydentila, eivät aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan.

Yhdenvertaisuuslain mukaan varhaiskasvatuksen järjestäjän tai palveluntuottajan tulee arvioida, miten sen toiminta vaikuttaa eri väestöryhmiin, miten yhdenvertaisuus toteutuu omassa toiminnassa ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin edistääkseen yhdenvertaisuuden toteutumista. Yhdenvertaisuuden toteutumisen arvioinnin tulokset ja edistämisen toimenpiteet tulee kirjata yhdenvertaisuussuunnitelmaan.

2.4. Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma

Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämiseen kuuluu tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien prosessi tulee kytkeä muuhun varhaiskasvatuksen pedagogiseen suunnitteluun. Lisäksi on hyvä huomioida, että tasa-arvo ja yhdenvertaisuus on osa varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mainitsemista inklusiivisista periaatteista.

Toiminnallisessa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman prosessissa tulee olla kolme vaihetta: selvitys, kehittäminen ja arviointi.

Suunnitteluvaiheessa on hyvä tutustua keskeisiin käsitteisiin ja lakeihin: Mitä ovat tasa-arvo ja yhdenvertaisuus? Miten ne eroavat toisistaan? Entä sukupuolisensitiivisyys? Ovatko sukupuolen moninaisuuteen tai antirasismiin liittyvät käsitteet tuttuja? Miten esteettömyys huomioidaan varhaiskasvatuksen arjessa?

Selvitysvaihe on lain vaatima suunnittelun ensimmäinen vaihe, jonka aikana selvitetään toimipaikan tasa-arvotilannetta. Selvitys toimii pohjana, kun mietitään toimipaikan kehittämistarpeita. Selvityksessä voi käyttää apuna erilaisia havainnointimenetelmiä, kuten videointia, lomakkeita sekä lapsia, vanhempia ja henkilöstöä osallistavia menetelmiä, kuten haastatteluja, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskävelyä, talomallia tai muita havainnointitapoja.

Kehittämisvaiheessa pureudutaan niihin teemoihin, joista selvitysvaiheessa paljastui parannettavaa tai muutettavaa. Leikkivätkö lapset runsaasti samaa sukupuolta olevien tai samaa äidinkieltä puhuvien lasten kanssa? Eikö henkilöstö tiennyt, mitä tasa-arvo tarkoittaa tai kaipasivatko he työkaluja antirasistiseen toimintaan? Kuuluiko henkilöstön puheessa lasten ryhmittelyä tytöiksi ja pojiksi? Tässä vaiheessa nimetään toimenpiteitä, joilla puututaan nimenomaan näihin selvitysvaiheessa esiin nousseisiin epäkohtiin.

Yhdenvertaisuuslain mukaan edistämistoimenpiteiden on oltava varhaiskasvatuksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. Lapsille ja heidän huoltajilleen on varattava mahdollisuus

tulla kuulluiksi edistämistoimenpiteistä. Toimenpiteisiin tulee kirjata keinoja havaitun häirinnän poistamiseksi tai sen uusiutumisen estämiseksi.

Arviointivaihe on viimeinen lain vaatima prosessin vaihe. Kun toimenpiteitä on tehty, on aika arvioida, vaikuttivatko toimenpiteet arkeen. Mitä konkreettisempia kehittämistoimenpiteet ovat, sitä helpompi niitä on myös arvioida. Arvioinnissa voi käyttää apuna erilaisia havainnointimenetelmiä ja osallistaa arviointiin lapsia ja huoltajia esimerkiksi haastatteluiden avulla. Arvioinnista prosessi jatkuu uudelleen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvittämiseen ja (uusien) kehittämistoimenpiteiden nimeämiseen.

Kuva: opetushallitus

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen ovat olennainen osa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä varhaiskasvatuksessa, ja ne konkretisoituvat erityisesti arjen vuorovaikutustilanteissa.

3. Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen

Kiusaamisen varhainen huomaaminen ja tunnistaminen ovat edellytys sille, että tilanteisiin voidaan puuttua oikea-aikaisesti ja lapsen kehitystasoon sopivalla tavalla. Varhaiskasvatuksessa aikuisella on keskeinen vastuu seurata lasten välistä vuorovaikutusta ja tunnistaa tilanteet, joissa lapsen turvallisuus, osallisuus tai hyvinvointi voi vaarantua.

Pienet lapset kertovat yleensä avoimesti arjen tapahtumista, kun he kokevat olonsa turvalliseksi. Aikuisen tehtävänä on rohkaista lapsia kertomaan sekä myönteisistä että vaikeista kokemuksistaan ja kuunnella heitä aidosti. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ilman pelkoa vähättelystä tai leimaamisesta. Kiusaamisesta kertominen ei ole kantelua, vaan keino suojella itseä ja muita.

Luottamuksellisen ilmapiirin rakentaminen tukee kiusaamisen havaitsemista. Kun lapsi kokee, että aikuinen on lähellä, kiinnostunut ja valmis auttamaan, hän uskaltaa tuoda esiin myös tilanteita, joita on vaikea sanoittaa. Pienillä lapsilla kiusaaminen voi ilmetä sanattomasti esimerkiksi eleinä, ilmeinä tai vetäytymisenä, mikä korostaa aikuisen sensitiivisyyttä ja laaja-alaista havainnointia.

Kiusaamisen huomaamista ja tunnistamista tukevat monipuoliset menetelmät ja yhteistyö:

- lasten leikkien ja vuorovaikutuksen aktiivinen havainnointi sekä sisä- että ulkotiloissa
- aikuisen läsnäolo ja sensitiivisyys, myös sanattoman viestinnän huomioiminen
- tunne- ja vuorovaikutustaitojen käsittely lasten kanssa keskustelun ja toiminnallisten menetelmien avulla
- lasten rohkaiseminen kertomaan tilanteista, joissa he kokevat olonsa turvattomaksi tai näkevät toisten joutuvan huonoon asemaan
- avoin keskustelu lasten kanssa heidän havainnoistaan ja kokemuksistaan arjessa
- havaintojen jakaminen ja reflektointi tiimin kesken
- yhteistyö huoltajien kanssa sekä heidän rohkaisemisensa ottamaan yhteyttä matalalla kynnyksellä
- jäsenneltyjen keskustelujen tai haastattelujen hyödyntäminen lapsen ikä huomioiden, tarvittaessa kuvien tai valokuvien tukemana
- kuvien, kirjojen ja tarinoiden käyttö erilaisten kiusaamistilanteiden käsittelyssä
- tiimin yhteinen sopiminen toimintatavoista, myönteisistä puuttumiskeinoista ja tilanteiden jälkikäsittelystä
- lasten vertaistoiminnan seuranta ja havaintojen dokumentointi osana pedagogista toimintaa.

4. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun mukainen vuorovaikutus ja ohjaus

4.1. Kieli ja vuorovaikutus

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaa pohtimaan, miten esimerkiksi kieleen, etnisyyteen, katsomukseen, vammaisuuteen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa. Vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit sekä tavat toimia stereotyyppisten oletusten mukaisesti välittyvät lapsille. Myönteisellä ja kannustavalla vuorovaikutuksella tuetaan lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä.

Sillä, millaista kieltä varhaiskasvatuksessa käytetään, on suuri merkitys. Kielen avulla lapsi hahmottaa käsitystä itsestään ja muista, joten on oltava tietoinen siitä mitä sanoja käyttää puhuessaan itsestään, lapsista, ympäristöstä ja ilmiöistä. Kielen tasolla on hyvä kiinnittää huomiota siihen, millaisia normeja sukupuoleen, etnisyyteen ja ihonväriin, luokkaan ja toimintakykyyn liittyy ja miten niihin liittyvät stereotyyptit ja oletukset vaikuttavat tapaan toimia.

Sukupuolisensitiivisyys ei kiellä tyttöjen ja poikien olemassaoloa tai näiden sanojen käyttöä. Sen sijaan on oleellista, että aikuiset kiinnittävät huomiota omaan puheeseensa: Milloin siinä esiintyy sukupuolittavia sanoja ja milloin ne ovat tarpeellisia? Kun sukupuoli puheessa liitetään erilaiseen tekemiseen, leluihin tai käytökseen, saatetaan vahingossa tulla vahvistaneeksi sukupuolinormeja. Tasa-arvoiseen varhaiskasvatukseen kuuluu, että lapsia puhutellaan nimillä ja turhaa sukupuolittamista, joka vahvistaa syrjiviä sukupuolinormeja tai tekee oletuksia lapsen sukupuolesta, vältetään. On tavallista, että lasten kanssa toimiva aikuinen tulee luokitelleeksi lapsia sukupuolen perusteella erityisesti tilanteissa, joissa tarvitsee saada nopeasti kontakti lapsiryhmään. Aikuisilta opittu sukupuolirajojen vartiointi voi olla yksi tekijä lasten välisessä kiusaamisessa ja ryhmästä ulossulkemisessa. Tutkimuksessa on selvinnyt, että jos aikuiset luovat puheessaan ja teoissaan sukupuolten välistä eroa esimerkiksi puhuttelemalla lapsia tyttöinä ja poikina ja jakamalla istumajärjestyksen sukupuolen mukaan, myös lapset alkavat erotella ominaisuuksiaan ja kavereitaan sukupuolittuneesti. Vastaavasti jos aikuiset eivät jaottele lapsia sukupuolitettuihin ryhmiin, lapset viettävät enemmän aikaa ja toimivat yhdessä sukupuolesta riippumatta eikä heidän stereotyyppiansa sukupuolista ole niin vahvoja.

On tärkeää tarkastella, haastetaanko lapsia kielellisesti arjessa eri tavoin esimerkiksi sukupuolen perusteella. Annetaanko esimerkiksi kaikille lapsille tasaisesti puheenvuoroja pyytämättä, ja minkälaisia kysymyksiä erilaisille lapsille esitetään? Avoimilla kysymyksillä haastetaan lasta käyttämään kieltä ja kommunikoimaan, kun taas suljettu kysymys ei vaadi lasta muodostamaan lauseita tai kutsu käymään aikuisen kanssa keskustelua. Lapset kehittyvät kielellisesti eri aikaan, mutta tutkimuksen perusteella nimenomaan sukupuoli vaikutti siihen, millaiseen vuorovaikutukseen henkilöstö lapsia haastoi.

4.2. Lasten huomioiminen ja auttaminen

Epätasaisesti jakautuva huomio on yksi yleisimmistä havainnoista, jota tasa-arvotyössä tehdään. Kokonaan huomiotta jäävät usein hiljaiset lapset ja lapset, joiden osaamiseen luotetaan. Pienryhmätoiminta helpottaa osaltaan yksilöllistä ja myönteistä kohtaamista, mutta myös vuorovaikutuksen tavoilla on merkitystä. Vuorovaikutuksen suunnittelu ja siitä keskustelu on koko työyhteisön asia, koska sillä on suuri vaikutus lapsiryhmän hallintaan päivän aikana.

Yksi usein tutkimuksissa ja tasa-arvohankkeissa esiin nouseva tasa-arvoon liittyvä havainto on, että sukupuoli vaikuttaa lasten saamaan huomioon. Pojat saavat runsaasti huomiota ja heille kasaantuu myös iso osa negatiivisesta huomiosta. Sukupuoli vaikuttaa tutkitusti myös lasten saamiin kehuihin. Tyttöjä keuhetaan runsaasti ulkonäöstä ja muiden auttamisesta, kun taas pojat saavat kehuja

enemmän persoonaan ja toimintaan liittyen. Kehut ohjaavat lapsen toimintaa ja viestittävät lapselle, missä hän on hyvä ja missä asioissa häntä arvostetaan. Jos huomio ja kehut liittyvät usein esimerkiksi ulkonäköön, kuten hienoon mekkoon tai uuteen kampaukseen, lapsi oppii, että häntä arvostetaan nimenomaan ulkonäön vuoksi. Huomion jakautumisen ja laadun lisäksi on siis tärkeä kiinnittää huomiota myös huomion sisältöön. Kaikki lapset ansaitsevat kehuja monipuolisesti eri asioista. Lapset tulee kohdata myönteisesti ja kannustaa heitä positiivisen kautta.

Eräessä tutkimuksessa huomattiin, että videoituissa eteishetkissä, joissa lapset pukeutuvat lähteäkseen ulkoilemaan, tytöt joutuivat pyytämään apua pukemiseen enemmän kuin pojat, joita autettiin runsaasti pyytämättä. Eteistilanteissa näkyi vahvasti henkilöstön (tiedostamaton) oletus siitä, että tytöt pystyvät huolehtimaan itsestään ja pojat tarvitsevat apua jo ennen kuin osaavat pyytää sitä. Jos huomiota ei kiinnitetä tiedostamattomiin sukupuolistereotyyppioihin, avustamistilanteissa saatetaan toimia niiden ohjaamana ja tukea lasten omatoimisuutta ja taitojen kehittymistä epätasa-arvoisesti.

Toisessa tutkimuksessa huomattiin, että tyttöjä käytettiin rauhoittamaan poikia istumajärjestyksen avulla. Tyttöjen rooli rauhoittajina vahvistaa sukupuolinormeja, joiden mukaan tytöt ovat hiljaisia, kilttejä ja myötämielisiä – ja pojat tämän vastakohtia. Tyttöjen rauhoittajina käyttäminen luo lasten käyttäytymiselle erilaisia odotuksia sukupuolen perusteella ja vie vastuun tilanteiden rauhoittamisesta pois henkilöstöltä.

4.3. Monipuolinen leikki ja liikkuminen

Leikki on lapsen ominaisin tapa toimia. Leikki on oppimista ja ympäristön tutkimista, usein toisen lapsen tai lasten kanssa. Leikit ja kaverisuhteet eivät kuitenkaan ole vapaita rajoittavista normeista. Lapset saattavat esimerkiksi sulkea ulos leikistä osan lapsista sukupuoleen, kieleen, vammaan tai muuhun lapsen ominaisuuteen kytkeytyvien stereotyyppien ja ennakkoluulojen perusteella. Aikuiset taas saattavat tiedostamattaankin jakaa lapsia leikkeihin ja muihin toimintaan lapsen sukupuolen perusteella. Leikkivalintoihin ja leikkikokoonpanoihin vaikuttavat usein piiloon jäävät sukupuolinormit. Vaikka yleisenä periaatteena on, että kaikki lapset saavat leikkiä kaikilla leluilla, voivat tiedostamattomat katseet, eleet ja vihjeet, kuten esimerkiksi lelujen asettelu, rajoittaa lasten hakeutumista moninlaisiin leikkeihin.

Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tarkoituksena on, että lapset tutustuvat erilaiseen toimintaan, tekemiseen ja tapoihin ilmaista itseään mahdollisimman laajasti. Tavoite on, että useampi lelu ja leikki tulee lapselle tutuksi, jolloin vapaan leikin hetkellä on aidosti mahdollisuus tarttua myös muihin leluihin, kuin niihin, joilla on tottunut leikkimään. On siis tärkeä pitää huoli siitä, että sukupuolen perusteella mikään toiminta ei rajaudu lapselle mahdottomaksi. Näin lapsi saa valita omat kiinnostuksenkohteensa vapaasti, ilman, että ne on määritelty valmiiksi lapsen sukupuolen perusteella.

Sukupuoli saattaa vaikuttaa myös lasten liikkumiseen. Tutkimuksen mukaan 4–6-vuotiaista lapsista pojat ovat aktiivisempia kuin tytöt. Eroja näkyy myös muun muassa tasapainossa, jossa tytöt ovat poikia parempia, sekä välineiden käsittelyssä, jossa pojat onnistuvat tyttöjä paremmin.

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on kannustaa lapsia monipuoliseen liikkumiseen ja löytämään iloa liikunnasta. Lapsella tulee olla vapaus liikkua, tutkia ja testata omia fyysisiä rajojaan. Lasten taidot kehittyvät monipuolisesti, kun he saavat leikkiä erilaisissa ympäristöissä ja eri vuodenaikoina muiden lasten kanssa. Riittävä liikunta tarkoittaa päivittäistä harjoittelua motoristen taitojen kehittämiseksi. Oppimista ei pitäisi rajoittaa liiallisella turvallisuuden tavoittelulla, ja tarpeettomia kieltoja tulisi välttää.

Lasten oikeuksien sopimus painottaa, että vammaisten lasten liikuntamahdollisuudet tulee turvata ja liikuntamahdollisuudet on suunniteltava niin, että vammaisten lasten osallisuus ja osallistuminen toimintaan toteutuvat. On hyvä huomioida, että esteenä tälle ei ole lapsen vamma tai toimintakyky, vaan fyysiset ja sosiaaliset esteet sekä asenteet. On siis hyvä pohtia, onko varhaiskasvatuksen toimintaympäristö rakennettu niin, että jokainen lapsi voi saada liikunnassa ilon ja onnistumisen kokemuksia. Pääseekö esimerkiksi apuvälineitä käyttävä lapsi keinoille tai kiipeilytelineelle? Löytyykö päiväkodin ulkoarastosta erilaisia ja eri kokoisia liikuntavälineitä? Lapsilla voi olla hyvin erityyppisiä liikkumiseen liittyviä haasteita. Usein ne lapset, jotka erityisesti tarvitsevat tukea liikkumiseen, jäävät syrjään. Esimerkiksi lapset, joilla on karkeamotorisia haasteita, liikkuvat vähemmän kuin ne, joilla ei haasteita ole. Myös ikä vaikuttaa siihen, millaisia liikkumisen mahdollisuuksia lapsella on. Esimerkiksi 1–3-vuotiaat lapset liikkuvat talvisin selvästi 5–6-vuotiaita vähemmän.

4.4. Monikulttuurisuus

Monikulttuurisuus nähdään rikkautena, jota halutaan vaalia ja uusiin kulttuureihin ja tapoihin tutustua. Sipoolaisella perinteellä ja suomalaisella kulttuuriperinnöllä on suuri merkitys toiminnassamme. Voimme huomioida molempia kansalliskieliämme sekä alkuperäiskansaamme esimerkiksi Kalevalan päivän, Ruotsalaisuuden päivän ja Saamelaiden kansallispäivän yhteydessä. Monikulttuurisuuskasvatuksen kautta pyritään lisäämään moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta. Varhaiskasvatuksessa tutustutaan eri kulttuurien satuihin, tarinoihin, leikkeihin, juhlaperinteisiin, ruokailutapoihin ym.

On kuitenkin tärkeä tunnistaa ja purkaa eriarvoisuutta tuottavia rakenteita, normeja ja etuoikeuksia, jotta monikulttuurisuuskasvatus tosiasiallisesti edistäisi tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Mikäli kaikkien lasten ajatellaan olevan automaattisesti tasavertaisia, eikä huomioida esimerkiksi ihonvärin, nimen tai uskonnon tuottamaa eriarvoisuutta, ei pystytä tunnistamaan niiden vaikutuksesta syntyviä hierarkioita ja eriarvoisuutta. Jos aikuiset eivät puhu rasismista, se ei tarkoita sitä, etteikö lapsi saisi tai ymmärtäisi rasismia käsittelevää tietoa ympäristöstään. Siksi on tärkeää, että lapsille puhutaan ihonväreistä ja rasismista, jotta heille tarjoutuu mahdollisuus käsitellä ja oppia asiasta turvallisessa ympäristössä.

Varhaiskasvatuksessa pystytään purkamaan vastakkainasettelua ”meidän” ja ”heidän” välillä, kun kulttuuri nähdään dynaamisena ja muuttavana, eikä sitä liitetä vain tiettyjen ihmisten ominaisuudeksi, vaan kaikkien nähdään olevan osallisia eri kulttuureista. Näin nähtynä monikulttuurisuuskasvatus koskettaa kaikkia, eikä vain tiettyjä ihmisiä. Varhaiskasvatuksessa on siis tärkeää tarkastella kriittisesti myös hyvää tarkoittavia tekoja ja toimintatapoja; kenen näkökulmasta niitä tehdään ja ketä varten ja millaisille arvoille ne perustuvat? Antirasismien omaksuminen työtteenä vaatii laajaa ja syvällistä ymmärrystä rasismien ilmenemisestä, ja siksi antirasismi tulisi huomioida varhaiskasvatuksen arjen kaikissa toimitissa eikä vain esimerkiksi teemaviikkoina tai silloin, kun rasismia koskettava aihe nousevat esiin arjessa. Antirasismilla pyritään aktiiviseen toimintaan ja ennalta ehkäisyyn, ja siksi henkilöstön tulee osata tunnistaa valtaa ja etuoikeuksia sekä niiden luomia rakenteita, ja etsittävä keinoja, joilla nämä rakenteet voidaan purkaa.

4.5. Materiaalit, tilat ja lelut sekä esteettömyys

Varhaiskasvatuksen materiaaleja kuten kirjoja, leluja, pelejä, lauluja, loruja sekä kuvatuksia ja kuvitusta kannattaa tarkastella normitietoisesti. Varhaiskasvatustilain edellyttää, että varhaiskasvatusympäristön on oltava kehittävä, oppimista edistävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikä, kehitys ja muut edellytykset huomioon ottaen. Toimitilojen ja toimintavälineiden on oltava asianmukaisia ja niissä on huomioitava esteettömyys. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todetaan, että oppimisympäristöjä kehitetään siten, että varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa, ja että ne tukevat lasten terveen itsetunnon sekä sosiaalisten ja oppimisen taitojen kehittymistä. Oppimisympäristöjä suunnitellaan ja kehitetään siten, että ne vahvistavat yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa.

Sipoon varhaiskasvatuksessa on panostettu laajasti varhaiskasvatuksen oppimisympäristöön, jotta se olisi mahdollisimman osallistava, joustava ja oppimista edistävä. Leikkilisyys, esteettisyys ja lasten osallisuus ovat tärkeässä asemassa, kun oppimisympäristöjä kehitetään. Kun lapset pystyvät itse vaikuttamaan ympäristöönsä ja sitä on kehitetty lasten mielenkiinnon kohteiden mukaisesti, se myös kutsuu lapsia luovaan, monipuoliseen leikkiin ja toimintaan. Liikunta, lukeminen, taiteellinen ilmaisu ja musiikki ovat tärkeitä elementtejä tilojen houkuttelevuuden kannalta. Tavaroiden tulee olla lasten saatavilla, ja välineiden hankinnassa huomioidaan hinta-laatusuhteen lisäksi myös pedagoginen tarkoitus sekä toimintaa rajaavat sukupuolinormit.

Esteettömyys voidaan nähdä osallisuuden perusedellytyksenä. Jotta varhaiskasvatuksen tilat olisivat esteettömiä, tulee huomiota kiinnittää sisä- ja ulkotilojen ympäristöön monesta näkökulmasta. Esteettömyydessä tulee huomioida muun muassa liikkumiseen, näkemiseen, kuulemiseen, ymmärtämiseen, turvallisuuteen, mahdollisen apuvälineen käyttöön, lasten kokoeroihin sekä hahmottamiseen liittyviä seikkoja. Esteettömyyttä voidaan edistää mm. materiaali- ja välinevalinnoilla sekä visuaalisella tuella. Erilaiset pintamateriaalit ja värit auttavat erottamaan reittejä, alueita ja toimintoja toisistaan, ja erilaiset pysyvät äänet, kuten ulkona tuulikello, voi toimia äänimajakkana. Ympäristössä tulee ottaa huomioon myös aistien yli- ja aliherkkyydet esimerkiksi valaistuksen ja äänimaailman osalta.

Varhaiskasvatuksen materiaaleja kuten kirjoja, leluja, pelejä, lauluja, loruja sekä kuvatukea ja kuvitusta kannattaa tarkastella normitietoisesti. Esimerkiksi taiteillessa ja askarrellessa on hyvä varmistaa, että esimerkiksi lapsen sukupuoli tai ihonväri ei vaikuta siihen, millaisia materiaaleja tai aihevaihtoehtoja hänelle tarjotaan. Sadut, laulut ja lorut tarjoavat lapselle työkaluja itsensä, muiden ja maailman hahmottamiseen. Kirjallisuuden ja laulujen henkilöhahmot välittävät lapsille tietoa siitä, mikä heille on mahdollista, mikä toivottavaa ja mitä taas ei esitetä edes vaihtoehtona.

Normitietoisuus toimii työkaluna varhaiskasvatuksen materiaalien tarkastelussa:

- Ovatko kirjat vuosikymmeniä vanhoja, jotka sisältävät vanhoja sukupuolirooleja ja stereotyyppioita? Uudemmat lastenkirjat ovat monikulttuurisuutta tukevia, ja niissä esiintyy enemmän vähemmistöteemoja ja monimuotoisia perheitä. On tärkeää, että varhaiskasvatukseen valitaan monipuolisesti erilaisia kirjoja ja että vaalitaan myös perinteisiä satuja.
- Näkyykö materiaalivalinnoissa vähemmistöihin kuuluvia hahmoja?
- Sisältyykö käytössä oleviin lauluihin sukupuolittuneita tai stereotyyppisiä käytäntöjä? Lastenlauluissa kuvaillaan usein naisten ja tyttöjen ulkonäköä ja naiset liitetään lauluissa hoivaan. Tytöt ovat usein myös poikien aktiivisen toiminnan kohteena esimerkiksi odottamassa prinssin suudelmaa. Lauluissa naisten elinpiirinä on usein koti, kun taas miehet ja pojat seikkailevat ja työskentelevät kodin ulkopuolella. Iso osa laulujen sankareista ja päähenkilöistä ovat miehiä ja poikia. Miehiä esitetään lauluissa myös esimerkiksi rosvoina tai pelottavina hahmoina.
- Esiintyykö kirjoissa, loruissa ja lauluissa alkuperäiskansoihin liittyviä stereotyyppioita? Esimerkiksi Amerikan alkuperäiskansaan kuuluvien ihonväriä kuvaillaan usein punaiseksi ja heidät kuvataan sotaisina, hiipivinä ja hevosilla ratsastamassa.

Parhaimmillaan lastenkulttuuri tarjoaa samaistumiskohteita myös niiden ihmisten elämäntilanteisiin ja tunteisiin, jotka eivät ole samanlaisia kuin itse on. Se, miten esimerkiksi sukupuolesta, vammaisuudesta tai erilaisista kulttuureista puhutaan tai miten ne kuvituksessa esitetään, vaikuttaa siihen mitä niistä ajatellaan. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön tarkoituksena on tutustua erilaisiin satuihin, lauluihin ja loruihin, joiden avulla stereotyyppisestä maailmankuvasta voidaan keskustella yhdessä lasten kanssa. Tällä tavalla voidaan avartaa tietoisuutta stereotyyppisestä syrjinnästä sekä ennaltaehkäistä sen syntymistä.

Sipoon varhaiskasvatus tekee paljon yhteistyötä kirjastopalveluiden kanssa. Kirjaston ammattilaiset kokoavat mm. valmiita teemakasseja varhaiskasvatustyösköille lainattavaksi. Henkilöstölle kootaan myös valmiita vinkkilistoja erilaisista suvaitsevaisuutta edistävistä kuvakirjoista, joita voi turvallisesti mielin lukea yhdessä lasten kanssa. Kirjastojen satutunnit suunnitellaan ja toteutetaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisen näkökulmat huomioiden, ja varhaiskasvatuksen henkilöstöä tuetaan erilaisin keinoin näiden teemojen käsittelyyn lasten kanssa (esimerkiksi työpajat). Esiopetusikäisille järjestetään yhteistyössä sadutuskokonaisuuksia, joissa huomioidaan erityisesti suvaitsevaisuuden teemat.

4.6. Katsomuskasvatus

Katsomuskasvatus on osa yleissivistävää varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen pedagogista toimintaa. Sillä tuetaan lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymistä sekä edistetään keskinäisen kunnioituksen ja ymmärryksen lisäämistä. Katsomuskasvatus on osa kieli- ja kulttuuritietoista varhaiskasvatusta ja esiopetusta, ja se kuuluu kaikille lapsille. Katsomuskasvatuksen tavoitteena on edistää keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä eri katsomuksia kohtaan sekä tukea lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymistä. Laadukas katsomuskasvatus edistää lasten kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista. Katsomuskasvatuksen näkyminen osana lapsiryhmien toimintakulttuuria edistää lapsen oikeuksien toteutumista ja on osa tasa-arvoista sekä sosiaalisesti oikeudenmukaista kasvatusta.

Kunnallinen varhaiskasvatus on tunnustuksetonta eikä se sisällä uskonnon harjoittamista. Varhaiskasvatustilain mukaan jokaisella lapsella on kuitenkin oikeus saada valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa. Leikki, yhteinen työskentely, toiminta ja ruokailuhetket sekä lapsiryhmässä käytävät keskustelut tukevat lapsen identiteettien kehittymistä sekä keskinäisen kunnioituksen ja ymmärryksen syntymistä myös itselle vierasta kohtaan. Suomalaiseen kulttuuriin kuuluvat tavat ja perinteet, kuten pääsiäisen, joulun ja juhannuksen viettäminen, luovat osallisuuden tunnetta eikä niiden katsota olevan uskonnon harjoittamista. Juhlat tukevat varhaiskasvatus- ja esi- ja perusopetuslain mukaisia tavoitteita valmiuksista ymmärtää, kohdata ja kunnioittaa erilaisia kielellisiä, kulttuurillisia ja katsomuksellisia taustoja sekä yleistä kulttuuriperinnettä.

Vierailut esimerkiksi kirkkoon voidaan nähdä myös lähiseutuun tutustumisena, jossa fokuksessa voi olla uskonnollisen näkökulman sijaan rakennuksen arkkitehtuuri. Kirkkovierailuista tai seurakunnan kanssa järjestettävistä toimintatuokioista tiedotetaan ajoissa koteihin. Katsomuskasvatuksessa tehdään yhteistyötä huoltajien kanssa kunkin perheen taustaa, katsomuksia ja arvoja kuullen ja kunnioittaen. Huoltajat päättävät lapsen osallistumisesta näihin tilaisuuksiin, ja varhaiskasvatusyksikkö vastaa siitä, että vaihtoehtoista toimintaa järjestetään niille lapsille, jotka eivät osallistu seurakunnan järjestämiin tilaisuuksiin.

Sipoossa vaalitaan yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemistä, sekä suomalaista kulttuuriperintöä. Näihin kuuluvat esim. kansantarinat ja muu sanallinen perinne kuten kansanviisaudet ja sananlaskut, musiikki ja kansanlaulut kuten kalevalaiset laulut ja pelimannimusiikki, perinteiset esineet ja rakennukset, leikkiperinne, uskomukset sekä jäänteet suomalaisesta muinaisuskosta kuten kalevalainen kertomus sekä juhlaperinteet koko kirkkovuoteen liittyen.

5. Ennaltaehkäisy ja puuttuminen

Tässä luvussa kuvataan varhaiskasvatuksen yhteiset toimintamallit kiusaamiseen, syrjintään ja häirintään liittyvien tilanteiden ennaltaehkäisyyn ja käsittelyyn.

5.1. Kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttuminen

Kiusaamisen ennaltaehkäisy varhaiskasvatuksessa perustuu pitkäjänteiseen ja tavoitteelliseen kasvatustyöhön, jossa korostuvat lasten hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus. Ennaltaehkäisy on osa arjen pedagogiikkaa ja yhteisiä toimintatapoja, ei vain yksittäisiä teemapäiviä tai projekteja. Yhteistyö lasten, huoltajien ja tarvittaessa muiden hyvinvointia tukevien tahojen kanssa vahvistaa tätä työtä.

Keskeistä on, että lapset harjoittelevat päivittäin tunne-, vuorovaikutus- ja turvataitoja aikuisen ohjauksessa. Myönteinen ilmapiiri, selkeät rajat ja aikuisen johdonmukainen toiminta luovat perustan sille, että kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä ja siihen voidaan puuttua varhain.

Kiusaamistilanteisiin puututaan heti ja viivyttämättä. Tilanteeseen reagoi se aikuinen, joka tilanteen havaitsee, eikä vähäiseltäkään vaikuttavia tilanteita ohiteta. Puuttuminen on tärkeää myös silloin, kun kiusaamisen tunnusmerkit eivät täyty, mutta lapsi kokee tullessa loukatuksi tai ulkopuolelle jätetyksi.

Aikuisen rooli kiusaamistilanteessa on olla turvallinen, rauhallinen ja puolueeton toimija, joka tukee kaikkia osapuolia. Tavoitteena ei ole syyllistää, vaan auttaa lapsia ymmärtämään tapahtunutta, harjoittelemaan vaihtoehtoisia toimintatapoja ja löytämään rakentavia ratkaisuja. Puuttumisen tavoitteena on vahvistaa jokaisen lapsen myönteisiä suhteita sekä toisiin lapsiin että aikuisiin.

(kuva luotu tekoälyllä)

Sekä kiusattu että kiusaava lapsi tarvitsevat aikuisen tukea ja rauhallista, arvostavaa kohtaamista. Kiusaava lapsi ei toimi pahuuttaan, vaan käyttäytymisen taustalla voi olla esimerkiksi taitojen puutetta, turvattomuuden kokemuksia tai kuormittavia tilanteita. Lapsen taustan ja tarpeiden ymmärtäminen auttaa aikuista tukemaan hänen sosiaalista kehitystään.

Pienten lasten kohdalla puuttuminen on erityisen vaikuttavaa, sillä lapselle ei ole vielä muodostunut pysyviä rooleja kiusaajana tai kiusattuna. Varhaiskasvatuksessa aikuisella on mahdollisuus ehkäistä tällaisten roolien syntymistä. Puuttumisessa selvitetään tapahtumien kulku ja tausta, sillä lapset tarvitsevat usein apua kokemustensa sanoittamiseen. Kaikki lasten väliset ristiriidat huomioidaan, mutta toimintatavat valitaan tilanteen luonteen mukaan. Kiusaamistilanteiden selvittäminen eroaa tavanomaisesta riitojen sovittelusta ja vaatii aikuiselta aktiivista ja johdonmukaista otetta.

Puuttumisen ja ennaltaehkäisyn keinoja

- positiivisen pedagogiikan ja vahvuuksien näkyväksi tekeminen
- myönteisen käyttäytymisen ja hyvän huomaaminen arjessa
- tunne-, vuorovaikutus- ja turvataitojen harjoittelu
- välitön puuttuminen ja tilanteen rauhoittaminen
- lapsen kanssa keskusteleminen ikätasoisesti ja toiminnallisia keinoja hyödyntäen
- tilanteiden selvittäminen ja sovittelu, mukaan lukien anteeksipyyntömerkityksen ymmärtäminen
- myönteiset ja turvalliset keinot tunteiden ja aggression purkamiseen
- avoin ja rakentava yhteistyö huoltajien kanssa

5.2. Syrjinnän ja häirinnän ennaltaehkäisy ja puuttuminen

Syrjinnällä tarkoitetaan sitä, että ihmistä kohdellaan muita huonommin jonkin henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella. Syrjintään puuttumiseen velvoittavat Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, Yhdenvertaisuuslaki, Tasa-arvolaki ja Lapsen oikeuksien sopimus. Näiden kaikkien ensisijaisena tarkoituksena on luoda varhaiskasvatukseen jokaiselle lapselle turvallinen ja hyväksyvä ympäristö.

Yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä häirintää on henkilön tai ihmisryhmän ihmisarvoa loukkaava käyttäytyminen, joka liittyy esimerkiksi ihonväriin, uskontoon, seksuaaliseen suuntautumiseen, ikään tai vammaisuuteen. Häirinnällä viitataan käyttäytymiseen, jolla luodaan henkilöä tai ihmisryhmää halventava, nöyryyttävä, uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri. **Tasa-arvolaisissa** kiellettyä häirintää on sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvä häirintä sekä seksuaalinen häirintä. Pienten lasten teoilla ei välttämättä ole seksuaalista intentiota, joten harvoin varhaiskasvatuksessa lasten välillä tapahtuneita asioita voi kutsua seksuaaliseksi häirinnäksi. Kuitenkin jokaisella lapsella on oikeus koskemattomuuteen. Suostumukseen liittyviä kysymyksiä voi harjoitella jo pienten lasten kanssa. On yhtä tärkeää osata kunnioittaa toisten rajoja kuin osata kertoa omista rajoistaan. Sukupuoleen perustuvaa häirintää voi ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa

sukupuolisensitiivisillä ja normitietoisilla toimintatavoilla sekä vahvistamalla lasten tunne-, kaveri- ja turvataitoja. Syrjiviä normeja tulee tunnistaa ja purkaa sekä aikuisten että lasten toimintatavoista.

Rasismista on tärkeää puhua, jotta sitä voidaan vähentää. Kuitenkin siitä puhutaan varhaiskasvatuksessa suhteellisen vähän. Lasten keskinäiseen rasismiin puuttuminen ei onnistu, ellei aikuinen ymmärrä rasismia erilaisia ilmenemismuotoja ja erityispiirteitä. Peruslähtökohtana on, että jotta rasismiin voidaan puuttua, oletus rasismivapaasta tilasta täytyy kyseenalaistaa. Jos rasismia ei ole oppinut tunnistamaan, voi tulla yllätyksenä, että rasismia ilmenee itse turvallisena pitämässä ympäristössä kuten työyhteisössä ja lapsiryhmässä. Olennaista onkin oppia tunnistamaan rasismia eri muodot ja kuunnella rasismia kokenutta.

Olennaista on sopia yhteisesti työyhteisössä, miten toimitaan, kun havaitaan mitä tahansa syrjintää, esimerkiksi sukupuolen moninaisuuden kieltämistä, rasistisia vitsejä, vammaan ja toimintakykyyn kohdistuvia stereotyyppioita tai minkäänlaista syrjivää kieltä. Yhteiset pelisäännöt ovat tärkeitä, jotta kaikki tietävät, miten toimia ja toimivat johdonmukaisesti. Pelisäännöt tuovat myös tukea ja turvaa, sillä erilaisia syrjintätilanteita voi tulla yllättäen eteen, jolloin ei välttämättä tiedä, miten pitäisi toimia. Ne on hyvä laatia talokohtaisesti siten, että kaikki henkilökunnan jäsenet ovat sitoutuneet niihin.

Syrjintään puuttumisen peli-sääntöjä laatiessa on hyvä pohtia seuraavia:

- Tietävätkö kaikki, miten tulee toimia, jos havaitaan syrjintää?
- Millaisia erilaisia syrjintätilanteita varhaiskasvatuksen arjessa voi tulla vastaan?
- Onko joihinkin tilanteisiin helpompi puuttua kuin toisiin? Mitä eroa on sillä, puuttuuko lapsen vai aikuisen toimintaan?
- Millä tavalla työyhteisössä annetaan palautetta muille? Millainen on rakentava palautteenantotapa?
- Kenen vastuulla puuttuminen on missäkin tilanteissa?
- Mitä puuttumisen jälkeen tapahtuu? Mitkä ovat jatkotoimenpiteet?
- Millä tavoin toimitaan, jos lapsen huoltaja kieltää, ettei hänen poikansa saa roolileikeissä pukeutua mekkoon?
- Miten toimitaan, jos lapsi jatkuvasti kommentoi ikävään sävyyn toisen lapsen apuvälinettä?
- Mitä tehdään, jos päiväkotiin nukketheateriesitystä pitämään tuleva vierailija heittää rasistisen vitsin?
- Tiedeteenkö, mihin työtä ohjaaviin dokumentteihin voidaan vedota syrjintätilanteissa?

Yhdenvertaisuuslain mukaan myös varhaiskasvatuksen järjestäjä syyllistyy häirintään, jos ei ole ryhtynyt tarpeellisiin toimiin lapseen kohdistuvan häirinnän poistamiseksi, kun on saanut tiedon häirinnästä. Varhaiskasvatuksen järjestäjä on velvoitettu ryhtymään toimiin häirinnän poistamiseksi siitä riippumatta, syyllistyykö häirintään henkilöstö, toinen lapsi, huoltaja vai joku muu varhaiskasvatusympäristössä.

Häirinnän poistamisessa on syytä keskustella sekä häirinnästä epäillyn että sen kohteen kanssa. Lasten osalta myös eri osapuolten huoltajat on otettava mukaan keskusteluihin, joiden tavoitteena on häirinnän loppuminen. Koska häirinnässä on määritelmällisesti kyse loukkaavan, uhkaavan tai vihamielisen ilmapiirin luomisesta, se vaikuttaa laajemmin koko varhaiskasvatusyhteisöön kuin

ainoastaan häirinnän suoriin osapuoliin. Siksi häirinnän poistamiseksi on tärkeää keskustella turvallisemmasta varhaiskasvatusympäristöstä koko yhteisön kesken.

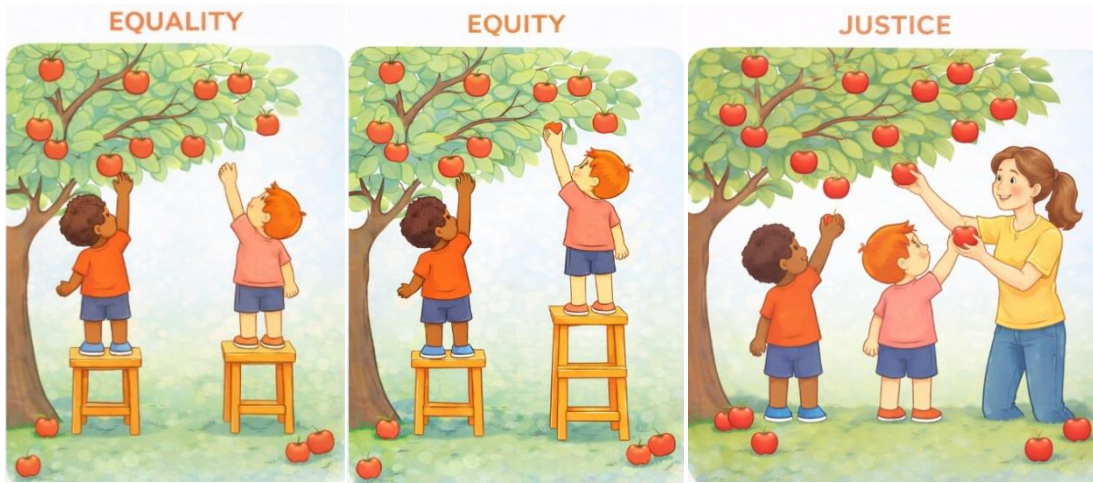
Mikäli varhaiskasvatuksessa edes epäillään tapahtuneen häirintää, on epäily dokumentoitava. Varhaiskasvatuksen henkilöstöä sitoo varhaiskasvatuslain mukainen ilmoitusvelvollisuus, jos he huomaavat työssään epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan, joka koskee lapsen varhaiskasvatuksen toteutumista. Lapsen epäasiallinen tai sopimaton kohtelu on yksi niistä epäkohdista, joita tämä lakivelvoite koskettaa. Tämänkaltainen epäkohta tai sen uhka tulee ilmoittaa vakapro-ohjelmassa.

5.3. Osallisuus ja inklusion merkitys

Lasten osallisuuden toteutuminen alkaa aikuisista, siitä miten aikuiset kohtaavat toisensa, lapset sekä huoltajat. Osallisuuden kokemus tulee mahdolliseksi, kun aikuiset tiedostavat omat asenteensa ja toimintatapansa. Keskeistä on luoda hyväksyvä ilmapiiri, jossa kaikkien erilaisuutta arvostetaan. Positiivisessa toimintakulttuurissa lapset oppivat ymmärtämään ja hyväksymään moninaisuutta. Aidosti osallistavassa toimintakulttuurissa oleellista on se, miten jokainen lapsi kohdataan, miten häntä autetaan, mitä esikuvia ja roolimalleja annetaan ja miten sallivaa leikkikulttuuria mallinnetaan. Henkilöstöllä on tärkeä rooli ohjatessa ja osallistuessa leikkeihin: aikuisten kannustus, tuki ja apu mahdollistavat leikkien kehittymisen moninaisuutta arvostavaksi toimintamalliksi. Tämä prosessi on jatkuva.

Osallisuus voi toteutua vain, kun kaikki ymmärtävät ja tulevat ymmärretyiksi. Erilaiset puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät, kuten visuaalinen tuki ja tukiviittomat, ovat luonnollinen osa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria. Lasten havainnointi antaa paljon tietoa aikuisille lapsiryhmän dynamiikasta ja lasten osallisuudesta. Havainnoinnin pohjalta voidaan kehittää yhdessä sallivaa ja osallistavaa varhaiskasvatusta.

Inklusio tarkoittaa sitä, että kaikilla lapsilla on mahdollisuus osallistua kaikkeen toimintaan ilman että esimerkiksi vammaisuus, sukupuoli tai kielitaito on esteenä. Varhaiskasvatuksessa tulee kiinnittää huomiota sekä sosiaaliseen että fyysiseen ympäristöön, niin että ne luovat osallisuutta ja yhteenkuuluvuutta kaikille lapsille. Esimerkiksi vammaisten lasten rajoitteena tälle ei ole vamma itsessään, vaan erilaiset sosiaaliset, asenteelliset ja fyysiset esteet, joita vammaiset lapset kohtaavat arjessa. Keskeistä on jokaisen lapsen oikeus esittää omat näkemyksensä ja se, että ne otetaan huomioon. Kun halutaan kuulla lapsia, on tärkeä olla sensitiivinen lasten erilaisille kommunikointitavoille. Puheen lisäksi ne voivat olla erilaisia eleitä, ilmeitä tai toimintaa.

(tekoälyllä luotu kuva)

5.4. Tunne- ja turvataitojen vahvistaminen

Ikätasoinen tieto omasta kehosta, tunteista, oikeuksista ja kaveritaidoista on jo varhaiskasvatusikäisen lapsen oikeus. Näitä teemoja käsitellään usein seksuaalikasvatus, turvataitokasvatus- tai kehotunnekasvatus-otsikoiden alla. Tunne- ja turvataitojen tarkoitus on tukea ja suojata lapsen kehitystä. Myönteinen asenne omaan kehoon, oikea tieto ja konkreettiset turvataidot antavat lapselle varmuutta tunnistaa ja käsitellä tunteitaan, hyväksyä oman ja muiden kehojen moninaisuuden, tuoda esiin omia ajatuksiaan ja tarpeitaan sekä kunnioittaa omia ja muiden rajoja. Sukupuolisensitiivisyys on oleellista myös näissä taidoissa: jo pienten lasten kanssa voi keskustella sukupuoliin ja kehoihin liitetyistä normeista, odotuksista ja siitä, että jokainen on arvokas omana itsenään.

Ikätasoisuus tarkoittaa sitä, että lapsi saa oikeaa tietoa oikeaan aikaan. Varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa luodaan pohja myöhemmälle turvataitokasvatukselle ja avoimelle keskustelukulttuurille. Varhaiskasvatusikäisen lapsen kanssa käsiteltäviä teemoja ovat esimerkiksi tunteet, ystävät, oman kehon tuntemus ja turvataidot sekä erilaiset perhemuodot ja se, mistä vauvat tulevat. Kun lasten kanssa avoimesti ja ikätasoisesti puhutaan sukupuolista, kehosta, rajoista ja seksuaalisuudesta, se tukee ihmissuhteita sekä lapsuudessa että myöhemmin aikuisena.

Lasten kanssa voi opetella nimeämään kaikki kehon osat, niiden tehtävät ja miten eri kehon osista voi pitää huolta. On tärkeä turvataito, että lapsilla on sanat myös omille sukuelimilleen, jotta heillä on mahdollisuus kertoa, jos joku on ylittänyt heidän rajojaan. On tärkeää, että lapsi oppii oman kehonsa olevan hyvä sellaisenaan. Kaikkien kehot ovat erilaisia ja jokainen kehittyy omaan tahtiinsa, kaikki ovat kuitenkin yhtä arvokkaita. Sukupuolesta ja sukuelimistä puhuessa on hyvä muistaa sukupuolen moninaisuus ja sukupuolisensitiivisyys. Ikätasoinen tieto sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolinormien purkaminen tukevat myös lasten ystävyssuhteita ja vähentävät häirintää.

Varhaiskasvatukseen lapsen kanssa on tärkeä opetella kaveritaitoja ja muiden rajojen kunnioittamista. Lapsen kanssa voidaan puhua siitä, millainen on hyvä ystävä tai ystävyys ja pohtia yhdessä, miten itse voi toimia hyvän ystävän tavoin. Kaveritaitoja harjoitellaan vahvuuksien kautta, ja pidetään huoli siitä, että lapsi saa myönteisiä kokemuksia ryhmässä toimimisesta. Kaveritaidot kehittyvät samalla, kun luodaan myönteistä ryhmää, jossa jokainen lapsi kokee tulevansa kuulluksi, nähdyksi ja arvostetuksi omana itsenään.

On hyvä opettaa lapsia kuuntelemaan ja tunnistamaan oman kehon ja mielen viestejä: kaikki tunteet ovat sallittuja, mutta kaikki teot eivät ole. On tärkeää, että lapsi oppii tunnistamaan, sanoittamaan ja hyväksymään erilaiset tunteet. On osoitettu, että kiusaamisen ja vuorovaikutustaitojen puutteella on yhteys.

5.5. Pedagogiset materiaalit henkilöstölle

Pedagogisilla materiaaleilla ja menetelmillä tarkoitetaan varhaiskasvatukseen suunnattuja toimintamalleja ja välineitä, joiden tavoitteena on ehkäistä kiusaamista, tukea tilanteisiin puuttumista ja auttaa lapsia kiusaamistilanteen jälkeen. Näihin sisältyvät myös menetelmät, jotka vahvistavat lasten sosioemotionaalaisia taitoja ja tukevat arjen kasvatustyötä.

Opetushallitus suosittelee pedagogisten menetelmien käyttöä, jotka edistävät lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä henkilöstön vuorovaikutuksen laatua. Menetelmien avulla voidaan harjoitella muun muassa kaveritaitoja, empatiaa, toisten huomioon ottamista sekä tunteiden tunnistamista ja säätelyä. Sosioemotionaalisten taitojen systemaattinen harjoittelu tukee turvallisen ryhmäilmapiirin rakentumista ja ehkäisee kiusaamista.

Menetelmien valinnassa huomioidaan niiden soveltuvuus varhaiskasvatuksen arkeen sekä mahdollisuus käyttää niitä rinnakkain toisiaan täydentäen. Menetelmien toimivuutta arvioidaan säännöllisesti ja niitä mukautetaan lasten tarpeiden, ryhmän tilanteen ja toimintaympäristön mukaan. Keskeistä kiusaamisen vastaisessa työssä on kiireetön, lapsilähtöinen ja sensitiivinen työote sekä yhteinen toimintakulttuuri, jossa henkilöstö tukee kaikkien lasten taitojen kehitystä johdonmukaisesti ja yhtenäisesti. Pedagogiset materiaalit tukevat henkilöstöä, mutta niiden vaikuttavuus perustuu ennen kaikkea aikuisten toimintaan.

Kiusaamisen vastaiset pedagogiset materiaalit ja menetelmät voivat tuoda varhaiskasvatukseen uusia toimintatapoja ja näkökulmia lasten vuorovaikutuksen tarkasteluun. Niiden avulla voidaan vahvistaa henkilöstön osaamista ja tukea toimintakulttuuria, jossa lasten hyvinvointi, turvallisuus ja osallisuus ovat keskiössä.

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen tekemässä selvityksessä on koottu varhaiskasvatuksen henkilöstön nimeämiä kiusaamisen vastaisia menetelmiä ja pedagogisia materiaaleja. Lista on koottu ne menetelmät, joita henkilöstö on kertonut käyttävänsä tai hyödyntäneensä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, puuttumisessa ja lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa.

Menetelmä	
Pedagogiset menetelmät	
	Kuvatuki
	Kirjallisuus ja tarinallisuus
	Draama ja musiikki
	Sanoittaminen ja keskustelu
	Kiusaamiseen puuttuminen
	Piirtäminen
	Leikki
	Pienryhmätoiminta
	Ryhmäytyminen
	Havainnointi ja dokumentointi
	Digimateriaalit
	Säännöt
Fanni	
	Miu
Tunne- ja kaveritaidot	
	Tunne- ja kaveritaito kuvat ja kortit
	Tunnekerho ja -piiri
Mieli ry	
	Eläinlasten elämää
	Eläinlasten rauhametsä
Molli	
Askeleittain Pienin askelin	
Organissaation omat suunnitelmat ja mallit	
Pikkuli	
Ympyräiset	
Tunteet hukassa	
Kompisböcker	
	Kanin och igelkott
Jag och vi	
Fun Friends	
Positiivinen pedagogiikka	
Peli seis	
ProVaka	
Tuikku ja Tuikkunen	
Folkhälsan	
	Kompisväskan
	Kompiskonst
Jukka Hukka	
Monta eri menetelmää	
Tunne- ja turvataidot	
Viitottu rakkaus	
Vuorovaikutusleikki	
Stegvis	
Kiva kaveri	
Kompisväskan	
Kielinuppu	

Menetelmä
Stegen
Djuren på djuris
Pomenia
Leikitään ja keskitytään
Virhusaaren seikkaukut
Theraplay
Start
Ystävien eskari
Kaverikaruselli
Tunnetaito Kaapuset
Liikennevalot
Kehotunnekasvatus
Ratkaisukeskeisyys
Tunnemittari
Sosiaaliset eläintarinat
Värinautit
Kiva-koulu
Kaveritaitoja mummien tapaan
Prokoulu
Mahti-tunnekortit
Seikkailujen eskari
Sosiogrammi
Management of Actual or Potential Aggression
Zones of regulation
Stop
Roihukset
Tuettu leikki
Tunteet tutuksi
Lions Quest
Satuhieronta
Älyä tunteet
Samspel och empati
Tassu ja Nassu
Mus(t)ja tuntuu
Empatiatiturit
Tilannekortit
Cico-menetelmä
Untuvikot
Aggression portaat
Eläinten päiväkotit
Oppi ja ilo
Gnissel i förskoleklassen
Häijyherne ja Lempeysliemi
Sosiaaliset tunnetarinat
Läheisyyden kehä
Neuvokas perhe
Du och jag
Friends
Reima Räske

Menetelmä
PedaSens
Pianotus
Reilusti ryhmässä
Tunteet ja käyttäytyminen hallintaan
Hyvä ja huono kaveri
Muksuoppi
Pieni oppiva mieli
Tunnelintu
Kannusta kaveria
Eskarikirja
Kaikkien kaveri
Naken saken
Huiske
Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys
Hiljaisuuden kynttilä
Dagis
Sopusoppi
Minä kans
Tiimileikki
Totti ja Tytti
Yhdessä yhteistyöllä
Aarresankarit
Friendly
Hyvinvointitaidot
Tunne ja taida
Musiikkimatka
S2 materiaalit
Elokuvapolku
Skolfreden
Tunnekello
Mututoukka
Malti ja Sinna -tunnetaidot
Tanssiva hiiri -materiaalit
Tatun ja Patun Suomi
Sadutus
Egen blandning
Rita vad du känner
PEPP – Ehkäisevä päihdetyö
Monstret Ole
Varhainen puuttuminen
SomeBody
Metsän eläimet
Kaveritaitoportaat

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus on tarkastellut syvällisemmin viittä varhaiskasvatuksessa käytössä olevaa kiusaamisen vastaista menetelmää: Huomaa hyvä, Ihmeelliset Vuodet, MiniVerso, Piki ja Pesarapuuttuminen. Näiden menetelmien osalta seuraavissa kappaleissa on esitetty Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen raportista suoraan lainattua kuvailevaa tekstiä menetelmien tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä.

Mikäli edellä mainittuja menetelmiä hyödynnetään varhaiskasvatuksen toiminnassa, suositellaan henkilöstöä tutustumaan Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen laatimaan arviointiin menetelmien vaikuttavuudesta, soveltuvuudesta ja käyttöedellytyksistä. Arviointi tukee henkilöstöä menetelmien tarkoituksenmukaisessa ja tietoiseen harkintaan perustuvassa käytössä osana kiusaamisen ennaltaehkäisyä ja siihen puuttumista.

5.5.1. Huomaa Hyvä

Huomaa hyvä! on Helsingin yliopistossa kehitetty menetelmä, joka on käytössä Suomessa ja Ruotsissa. Menetelmän pääasiallinen kohderyhmä ulottuu kolmevuotiaista lapsista aina toisella asteella opiskeleviin nuoriin saakka. Menetelmä pyrkii ennaltaehkäisemään kiusaamista vahvistamalla lasten sosioemotionaalisia taitoja sekä luomalla ryhmiin turvallista ja muiden vahvuuksia kunnioittavaa ilmapiiriä. Menetelmän tavoitteena on auttaa tunnistamaan ja tuomaan näkyväksi jokaisen lapsen luontevahvuuksia, kuten ystävällisyyttä, sinnikkyyttä, itsesääätelyä ja sosiaalista älykkyyttä. Lasten vahvuuksia sanoitetaan, vahvuudet huomioidaan pedagogisessa suunnittelussa ja dokumentoinnissa sekä niistä annetaan positiivista palautetta. Pyrkimyksenä on, että lapsi oppii omista vahvuuksistaan ja siitä, miten hän voi käyttää niitä onnistumisten tukena. Samalla hän harjoittelee sosioemotionaalisia taitoja.

5.5.2. Ihmeelliset Vuodet

Ihmeelliset vuodet on Yhdysvalloissa kehitetty ohjelmakokonaisuus, jolla tuetaan käytöksellään oireilevia ja käytöshäiriöisiä lapsia, heidän perheitään ja lasten kanssa työskenteleviä kasvatustalon ammattilaisia. Suomessa toteutettava Ihmeelliset vuodet -ryhmänhallintamenetelmä TCM (teacher classroom management) on tarkoitettu 3–12-vuotiaiden lasten parissa työskenteleville aikuisille. Menetelmään sisältyy myös vanhemmuusryhmiä, jotka toteutetaan strukturoituina vertaisryhminä. Varhaiskasvatuksen ja koulun lisäksi menetelmä soveltuu esimerkiksi lastensuojelun tai harrastustoiminnan käyttöön. Varhaiskasvatuksen näkökulmasta menetelmän keskiössä on henkilöstön omien toimintatapojen, työtteen sekä koko varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin tarkastelu ja muuttaminen systemaattisemmaksi, johdonmukaisemmaksi, analyttisemmäksi sekä lapsilähtöisemmäksi. Toimintatapoja pyritään muuttamaan positiivisia ja tutkitusti tehokkaita pedagogisia ohjauskeinoja käyttäen. Menetelmä ja siinä käytetyt työkalut soveltuvat myös huoltajien käyttöön ja kasvatuskumppanuuden rakentamiseen.

5.5.3. MiniVerso

MiniVerso on Suomessa kehitetty menetelmä, joka kohdistuu varhaiskasvatus- ja esiopetusikäisille lapsille ja soveltuu myös alkuopetukseen. Menetelmä pohjautuu restoratiiviseen kohtaamiseen,

arvostavan ja kunnioittavan kohtaamisen toimintakulttuuriin, jossa lapsia kannustetaan ottamaan vastuuta konflikteista, ilmaisemaan tunteita, mielipiteitä ja ajatuksia rakentavasti sekä kuulemaan kaikkia osapuolia ja huomioimaan erilaisia näkökulmia. Konfliktit ymmärretään sosiaalisten taitojen oppimisen paikkoina. Pyrkimyksenä on vahvistaa lasten tunnetaitoja ja arjen ristiriitojen ratkaisutaitoja sekä tukea vertaissuhteiden syntymistä. Kasvattajien restoratiivisen työtteen myötä tavoitteena on edistää lasten toimijuutta, vaikutusmahdollisuuksia ja elämäntaitoja.

5.5.4. Piki

Piki-toimintamalli on Suomessa kiusaamisen vastaiseen työhön kehitetty menetelmä, joka on suunnattu varhaiskasvatus- ja esiopetusikäisille lapsille. Menetelmän tavoite on lisätä henkilöstön tietoisuutta kiusaamisen syntymekanismista ja antaa henkilöstölle keinoja kiusaamisen tunnistamiseen, ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. Lisäksi menetelmä pyrkii vahvistamaan lasten vuorovaikutus- ja tunnetaitoja sekä tukemaan huoltajia ja perheitä kiusaamiseen liittyvissä asioissa.

5.5.5. Pesarapuuttuminen

Pesarapuuttuminen on Väestöliiton ylläpitämä menetelmä lasten välisen ja lapsiin kohdistuvan häirinnän, kiusaamisen ja väkivallan ennaltaehkäisyyn. Menetelmällä pyritään lisäksi vahvistamaan yhteisöllisyyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia lapsiryhmissä ja päiväkodeissa. Menetelmän kohderyhmä ulottuu varhaiskasvatuksesta lapsista aina perusopetusikäisiin lapsiin saakka. Menetelmä soveltuu varhaiskasvatukseen, esiopetukseen ja perhepäivähoitoon, pienten lasten harrastustoimintaan sekä ilta- ja aamupäiväkerhoihin. Menetelmä sopii myös aivan pienille lapsille, tukea tarvitseville lapsille ja lapsille, jotka vasta opettelevat kieltä.

6. Yhteistyö huoltajien kanssa

Yhteistyö huoltajien kanssa on keskeinen osa kiusaamisen ennaltaehkäisyä ja siihen puuttumista varhaiskasvatuksessa. Vaikka kiusaamistilanteet tapahtuvat lapsiryhmässä, niiden vaikutukset voivat näkyä myös kotona. Avoin ja luottamuksellinen yhteistyö huoltajien ja varhaiskasvatuksen välillä tukee lapsen hyvinvointia ja auttaa tilanteiden varhaisessa havaitsemisessa.

Lapset voivat kertoa kotona päivän tapahtumista, myös kiusaamiseen liittyvistä kokemuksista. Huoltajat saattavat lisäksi huomata muutoksia lapsen käyttäytymisessä tai olemuksessa, kuten haluttomuutta tulla varhaiskasvatukseen, vatsakipuja, päänsärkyä, univaikeuksia, ilottomuutta tai lisääntyneitä aggressiivisuuksia. Tällaisiin muutoksiin on tärkeää kiinnittää huomiota ja selvittää niiden taustaa yhdessä varhaiskasvatuksen henkilöstön kanssa.

Huoltajien toivotaan ottavan yhteyttä varhaiskasvatukseen matalalla kynnyksellä, ja mahdolliset huolenaiheet käsitellään yhdessä. Yhteinen keskustelu auttaa ymmärtämään tilannetta kokonaisuutena ja tukee lapsen hyvinvointia sekä kotona että varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on rakentaa yhteistyö, jossa lapsi kokee olevansa turvassa ja jossa sekä huoltajat että varhaiskasvatuksen henkilöstö toimivat lapsen parhaaksi.

7. Toimintaohjeet työpaikalle

Jos toiminnassa havaitaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman vastaista toimintaa, toimitaan Ihmisoikeusliiton ohjeiden mukaisesti:

1. Pysäytä tilanne

- Pysäytä meneillään oleva häirintä vetoamalla arvoihin/sääntöihin. Voit sanoittaa tilanteen (*"sovimme yhdessä, että päiväkodissa ei saa syrjiä ja tämä toiminta on syrjintää"*) tai esittää kysymyksiä (*"Sovimme yhdessä, että kaikki saavat olla täällä sellaisia kuin ovat. Miten ajattelet tällaisen puheen vaikuttavan ilmapiiriin?"*).
- Osoita tukeasi häirinnän kohteeksi joutuneelle (*"täällä kaikki saavat olla sellaisia kuin ovat eikä kenenkään pidä kohdata häirintää"*)
- Ilmoita asiasta omalle esihenkilölle. Asian vieminen eteenpäin on hänen vastuullaan.

2. Keskustele

- Ko. tilanteet käsitellään lähtökohtaisesti yksikössä sisäisesti.
- Syrjinnän kohteeksi joutuneen henkilön tukemiseksi ja häirinnästä vapaan tilan luomiseksi on tärkeää keskustella tapahtuneesta eri osapuolten kanssa. Keskustelut on syytä pitää pian tapahtuman jälkeen, mutta niissä tärkeämpää on turvallinen keskustelutila kuin nopeus.
- *Keskustelu syrjinnän kohteeksi joutuneen henkilön kanssa:* kerro hänellä, että syrjintä ei ole hänen vikansa ja että työnantaja/kollega on hänen tukena. Varmista, että hän on kunnossa ja keskustele miten hän haluaa, että asiaa käsitellään. Ole tukena.
- *Keskustelu tekijän kanssa:* Älä tuomitse ihmistä vaan teko. Kysy miksi hän toimi niin ja huomasiko hän, että teko oli syrjivä. Mikäli teko kohdistui johonkin tiettyyn ryhmään, esitä kysymyksiä mihin hänen käsityksensä kyseisestä ryhmästä perustuvat.
- *Keskustelu lasten kanssa:* Kerratkaa yhteisiä sääntöjä ja arvoja. Keskustelkaa mitä jokainen voi tehdä syrjintätilanteissa.

3. Toimikaa yhdessä

- Kerro työyhteisössäsi mitä tapahtui ja miten toimit. Pohtikaa yhdessä rakentavasti vaihtoehtoisia tilanteeseen puuttumisen tapoja.
- Sopikaa yhdessä jatkotoimenpiteistä sekä tapauksen käsittelyssä että yleisessä yhdenvertaisuuden edistämisessä. Jakakaa vastuuta.
- Kohtuullinen aika, jonka sisällä toimenpiteiden olisi tapahduttava, on noin 1 kk.
- Kirjatkaa tapahtumat (aika, sisältö, oma ja toisen toiminta) mahdollista jatkokäsittelyä varten.

- Jos ko. tilannetta ei pystytä itse työyksikö sisällä selvittämään, ota yhteyttä varhaiskasvatuspalveluiden päällikköön.

Kiusaamiseen liittyvissä tilanteissa on tärkeää tunnistaa, että kaikkia kiusaamista ylläpitäviä tekijöitä ei välttämättä huomata kotona. Huoltajien asenteet, puhuvat ja lapselle annetut ohjeet voivat vaikuttaa lapsen käsityksiin siitä, mikä on hyväksyttävää toimintaa. Lapselle saatetaan esimerkiksi korostaa fyysistä tai sanallista puolustautumista, mikä voi ylläpitää tai voimistaa ristiriitoja lapsiryhmässä.

Huoltajien suhtautuminen varhaiskasvatuksen henkilöstöön, muihin lapsiin tai perheisiin voi myös heijastua lapseen. Lapsi saattaa kuulla aikuisen puhetta, jota ei ole tarkoitettu hänen kuultavakseen, mutta joka vaikuttaa hänen asenteisiinsa ja toimintaansa ryhmässä. Samoin henkilöstön keskinäiset asenteet ja vuorovaikutus voivat tiedostamatta välittyä lapsille ja vaikuttaa ryhmän ilmapiiriin.

Siksi kiusaamiseen puuttuminen edellyttää avointa, kunnioittavaa ja luottamuksellista yhteistyötä huoltajien kanssa. Yhteinen keskustelu vahvistaa jaettavaa ymmärrystä lapsen tilanteesta ja auttaa ehkäisemään väärinkäsityksiä. Tavoitteena on löytää yhteiset toimintatavat, jotka tukevat lasta sekä kotona että varhaiskasvatuksessa.

Kiusaamistilanteissa toimitaan seuraavasti yhteistyössä huoltajien kanssa:

- rakennetaan ja ylläpidetään luottamuksellista yhteistyösuhdetta huoltajien kanssa
- lapsen kertoessa kotona kiusaamisesta, jaetaan huoltajille varhaiskasvatuksen dokumentoituihin havaintoihin perustuva näkemys tilanteesta
- mikäli huoltajien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön näkemykset eroavat, sovitaan yhdessä määräajasta (esimerkiksi kahden–kolmen viikon seuranta), jonka aikana kerätään lisää havaintoja
- käydään kertyneet havainnot yhdessä huoltajien kanssa läpi ja selvitetään mahdolliset kiusaamistilanteet avoimesti
- tarjotaan huoltajille mahdollisuus tutustua kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan ja varhaiskasvatuksen toimintamalleihin

Tavoitteena on, että kaikki osapuolet toimivat lapsen parhaaksi, yhteisiä arvoja noudattaen ja toisiaan kunnioittaen. Kiusaamiseen puuttuminen on yhteinen tehtävä, jossa varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on pedagoginen vastuu ja huoltajilla tärkeä rooli lapsen arjen tukemisessa.

8. Yksikkökohtaisen toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laadinta

Yksikkökohtaisen suunnitelman laadinnan keskiössä ei ole täytettävä paperi, vaan varhaiskasvatuksen toimipaikan toimintakulttuurin ja asenneilmapiirin muutos. Se vaatii henkilöstön kesken käytyjä keskusteluja omista toimintatavoista, ajatuksista ja asenteista ja halua kehittää omaa ja yhteistä toimintaa. Hyvä ensimmäinen askel on yhdessä työyhteisön kanssa keskeisiin käsitteisiin

tutustuminen ja normien tekeminen näkyväksi. Mitä vähemmän on tietoa siitä, mitä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus käytännössä tarkoittaa, sitä vaikeampi on nähdä muutosta vaativia toimintatapoja arjessa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman on tarkoitus selvittää ja kehittää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilannetta, ja tilanteet ovat erilaisia eri yksiköissä, toimipaikoissa ja jopa ryhmissä. Tilanteeseen vaikuttaa olemassa olevat käytännöt ja rutiinit, tilat sekä ryhmän aikuiset ja lapset.

Tasa-arvolaki vaatii, että toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu sisältää kolme vaihetta:

- tasa-arvotilanteen selvittämisen
- toimenpiteitä tasa-arvon edistämiseksi
- arvion aikaisemmista toimenpiteistä.

Yhdenvertaisuuslaki puolestaan vaatii, että toiminnallinen yhdenvertaisuussuunnittelu sisältää kaksi vaihetta:

- arvioidaan miten sen toiminta vaikuttaa eri ihmisryhmiin ja miten yhdenvertaisuus toteutuu toiminnassa
- ryhdytään tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumiseksi toiminnassa

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki vaativat, että toiminnallinen suunnitelma tehdään toimipaikkakohtaisesti, poikkeuksena perhepäivähoito ja avoin varhaiskasvatus, joiden suunnitelmista vastaa kunta. Esimerkiksi, jos toimipaikka on osa yksikköä, jossa on kolme toimipaikkaa, ei suunnitelmaa voi tehdä yksikön tasolla. Toisaalta paikallisemmaksi saa mennä: suunnitelman voi laatia ryhmätasolla. Jokaisen lain vaatiman vaiheen: selvityksen, kehittämisen ja arvioinnin tulee tapahtua toimipaikassa. Suunnitelman tekemiseen pitää osallistaa henkilöstöä ja lapsia ikätaso huomioiden. Yhdenvertaisuuslaki vaatii myös, että huoltajilla pitää olla mahdollisuus tulla kuulluksi.

Liitteenä olevaa mallilomaketta käytetään apuna yksikkökohtaisen suunnitelman laadinnassa. Sen täyttäminen on alla kuvatun mukainen prosessi:

1. Lomaketta täytetään ensimmäisen kerran sen jälkeen, kun on selvitetty toimipaikan arjen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Suunnitelmaan kirjataan, mitä selvityksessä havaittiin. Kehitettävien toimintatapojen lisäksi on syytä nostaa esiin myös positiivisia toimintamalleja.

Selvityksen tukena voidaan käyttää esimerkiksi seuraavia työkaluja:

- Videointia
- Kirjainventaariota
- Leikkipistetaulukkoa
- Ulkoilun havainnointilomaketta
- Ikäinventaaariota
- Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskävelyä
- Sosiogrammia

2. Selvityksen jälkeen pohditaan mitä lähdetään kehittämään, mitä tavoitellaan ja millaisilla toimenpiteillä tavoitteeseen pyritään. Kehitettävien asioiden määrässä on hyvä olla realistinen: on vaikea muuttaa useita asioita samaan aikaan. Voikin olla hyvä keskittyä kerralla vain muutamaan asiaan.
3. Kehittämisessä vastataan niihin epäkohtiin, joita selvityksessä havaitaan. Lait vaativat toimenpiteitä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Onkin hyvä pysyä mahdollisimman konkreettisissa toimenpiteissä, joita on helppo toteuttaa arjessa ja arvioida niiden vaikutusta myöhemmin. Toimenpiteet voivat liittyä esimerkiksi aikuisten toimintatapoihin, vuorovaikutukseen, toimipaikan tiloihin ja materiaaleihin tai henkilöstön osaamiseen.
4. Seuraavaksi sovitaan kehittämistoimenpiteille aikataulu ja vastuuhenkilö. Vastuuhenkilö ei tarkoita sitä, että hän on yksin vastuussa toimenpiteiden tekemisestä, vaan hän on vastuussa siitä, että toimenpiteet toteutuvat sovitussa aikataulussa. Miettikää jo valmiiksi, miten toimenpiteitä arvioidaan ja milloin.
5. Kun toimenpiteitä on toteutettu esimerkiksi kevään ajan ja toimenpiteitä arvioitu, kirjataan ylös mitä asioita arvioinnissa on noussut esiin.
 - Mitä vaikutuksia kehittämistoimenpiteillä oli?
 - Mitkä tavoitteet toteutuivat? Mitkä eivät? Miksi?
 - Täytyykö kehittämistyötä jonkin teeman osalta vielä jatkaa?
 - Juurtuiko uusi toimintatapa osaksi arkea? Mikä vaikutti juurtumiseen?
 - Missä onnistuttiin? Mikä olisi voinut sujua paremmin?
 - Ovatko kaikki työntekijät tietoisia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman sisällöstä?

9. Yksikkökohtaisen kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman laadinta

Yksikkökohtainen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö luo perustan myös kiusaamisen ehkäisylle. Kiusaaminen kytkeytyy toimintakulttuuriin, vuorovaikutuksen tapoihin, asenteisiin ja rakenteisiin, jotka voivat joko tukea lasten osallisuutta ja turvallisuutta tai altistaa ulossulkemiselle. Siksi kiusaamisen ehkäisy ei ole erillinen kokonaisuus, vaan osa yksikön arjen pedagogiikkaa.

Yksikkökohtaisessa suunnittelussa tarkastellaan kiusaamisen ehkäisyä arjen käytäntöjen ja vuorovaikutuksen kautta. Huomiota kiinnitetään siihen, miten lapset pääsevät mukaan leikkeihin ja toimintaan, miten aikuiset ohjaavat vuorovaikutusta, miten ristiriitoihin puututaan sekä millaisia odotuksia ja asenteita aikuiset tiedostamattaan viestivät.

Kiusaamisen ehkäisy huomioidaan kaikissa lain edellyttämässä suunnittelun vaiheissa:

- **Selvitysvaiheessa** tarkastellaan lasten välistä vuorovaikutusta, ryhmien ilmapiiriä, osallisuuden toteutumista sekä tilanteita, joissa lapset jäävät toistuvasti ulkopuolelle tai kokevat turvattomuutta. Havainnoinnissa hyödynnetään samoja menetelmiä ja työkaluja kuin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvittämisessä.
- **Kehittämismvaiheessa** asetetaan konkreettisia tavoitteita, joilla vahvistetaan turvallista ja osallistavaa toimintakulttuuria sekä ehkäistään kiusaamista. Toimenpiteet voivat kohdistua esimerkiksi aikuisten toimintatapoihin, vuorovaikutuksen ohjaamiseen, ryhmäkäytäntöihin, tilojen käyttöön tai henkilöstön osaamisen vahvistamiseen.
- **Arviointivaiheessa** tarkastellaan, miten sovitut toimenpiteet ovat vaikuttaneet lasten kokemuksiin, ryhmän ilmapiiriin ja kiusaamisen esiintyvyyteen. Arvioinnin perusteella päätetään, mitä toimintatapoja jatketaan, mitä kehitetään edelleen ja mitkä käytännöt ovat juurtuneet osaksi arkea.

Yksikkökohtaisen suunnitelman laatimiseen osallistetaan henkilöstö ja lapset ikätaso huomioiden. Myös huoltajille varataan mahdollisuus tulla kuulluiksi kiusaamisen ehkäisyyn liittyvissä kysymyksissä. Näin varmistetaan, että suunnitelma vastaa toimipaikan todellista arkea ja tukee lasten hyvinvointia kokonaisvaltaisesti.